

УДК 811.111'42

ОСОБЛИВОСТІ МЕТАКОМУНІКАТИВНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ В АНГЛОМОВНІЙ АКАДЕМІЧНІЙ ЛЕКЦІЇ

Л.М. Рябих (Харків)

Дослідження присвячено аналізу метакомунікативного блоку англomовної академічної лекції. Метакомунікативні висловлення класифіковані за комунікативно-прагматичним та семантико-прагматичним критеріями. Виявлені типологічні та специфічні характеристики метатекстового блоку.

Ключові слова: англomовна академічна лекція, інтерперсональний організатор, інхоативні висловлення, контактив, метакомунікативні висловлення, метаорганізатор, метаплеоназм, процесні висловлення, фінітні висловлення.

Л.М. Рябих. Особенности метакоммуникативных высказываний в англоязычной академической лекции. Исследование посвящено анализу метакоммуникативного блока англоязычной академической лекции. Метакоммуникативные высказывания классифицированы по коммуникативно-прагматическому и семантико-прагматическому критериям. Обнаружены типологические и специфические характеристики метатекстового блока.

Ключевые слова: англоязычная академическая лекция, интерперсональный организатор, инхоативные высказывания, контактив, метаорганизатор, метаплеоназм, метакоммуникативные высказывания, процессные высказывания, финитные высказывания.

L.M. Riabikh. Peculiarities of metacommunicative utterances in English language academic lecture. The research focuses on the analysis of the metacommunicative block in English language academic lecture. The classification of metacommunicative utterances bases on communicative-pragmatic and semantico-pragmatic criteria, revealing typological and specific features of metacommunicative block.

Key words: contactive, English language academic lecture, finite utterances, inchoate utterances, interpersonal organizer, metaorganizer, metapleonasm, metacommunicative utterances, processive utterances.

Мовознавчі розвідки сьогодні активно та плідно досліджують особливості вербалізованої діяльності людини у різних сферах, віддаючи пріоритет діяльнісному підходу до мови й мовлення. До актуальних проблем у цьому зв'язку належить аналіз різних *дискурсів*, у тому числі і *академічного*. Однак, попри значну увагу до цього феномену представників різних галузей гуманітарного знання [5; 6; 7; 8], його мовознавчий опис ще не є вичерпним.

Виходячи з цих міркувань, а також враховуючи суспільну значущість навчального процесу у вищій школі, ми обрали як об'єкт дослідження *англomовну академічну лекцію* (ААЛ) – найбільш поширену і властиву лише вищій школі форму навчання, а у мовознавчих термінах – *жанр* академічного дискурсу.

Матеріалом аналізу виступають розміщені в мережі інтернет транскрипти лекцій, прочитаних

в Єльському університеті (США) з таких дисциплін як астрономія, біоінженерія, хімія, антична література та ін. Кількість опрацьованих з кожної дисципліни лекцій становить від 24 до 36, їх загальна кількість складає 656.

Поділяючи думку, що жанротвірні характеристики ААЛ охоплюють її форму, зміст і функцію, ми розглядаємо усі різнопланові особливості мовленнєвих властивостей ААЛ за принципом доповнювальності.

Аналіз фактичного матеріалу під кутом зору *комунікативно-функціонального* призначення висловлень в ААЛ засвідчив, що вони утворюють два блоки: комунікативний та метакомунікативний, останній виступає предметом цього дослідження.

Метою цієї статті є дослідження особливостей метакомунікативного блоку ААЛ.

Метатекст / метакомунікація отримали досить глибокий і ґрунтовний опис у лінгвістичних працях, де з'ясовано, що метатекст “прояснює “семантичний візерунок” основного тексту, поєднує його різні елементи, посилює, скріплює” [1, с. 421]; “комунікативний фактор підкреслює комунікативне домінування адресанта над аудиторією, оскільки він “задає” дані метарівня, націлює адресата на розуміння повідомлення в бажаному ключі, застосовуючи різні мовленнєві стратегії” [2, с. 31]. Вбачаючи основну функцію метакомунікативних висловлень (МВ) у встановленні / підтриманні / розмиканні вербального контакту, серед них виокремлюють такі, що репрезентують ці фази мовленнєвої взаємодії [1; 4].

На позначення цих типів висловлень ми використовуємо терміни, запропоновані Ю.В. Матюхіною: *інхоативні, процесні та фінитні* висловлення [2, с. 93]. Авторка слушно стверджує, що інхоативна фаза націлена на встановлення контакту та підтримання зв'язку у великій соціальній групі, тому на цьому етапі комунікант намагається зробити подальший обмін інформацією повним та природним; процесну фазу слід вважати головною стосовно передачі інформації; фінитна фаза “замикає комунікативний акт, закладає передумови для наступних дій” [2, с. 118].

Усе це справедливо для ААЛ: на етапі встановлення контакту лектор намагається настроїти студентів на сприйняття інформації за допомогою інхоативних висловлень; на етапі підтримання контакту його мета полягає у забезпеченні логічності й послідовності викладу, намаганні викласти матеріал повно і природно, не втратити увагу студентської аудиторії та спрямувати її на найголовніші положення, для цього слугують процесні висловлення; етап розмикання вербального контакту призначений завершити спілкування та водночас зорієнтувати студентів щодо подальшої діяльності.

Дещо інший критерій покладено в основу диференціації МВ у роботі А. Вежбицької: спираючись на семантико-прагматичний критерій, авторка диференціює метакомунікативні висловлення на метаплеоназми, метаоператори та метаорганізатори [1].

На наш погляд, можливо поєднати обидві класифікації, зокрема віддаючи пріоритет комунікативній функції, виокремити інхоативні, процесні, фінитні МВ й далі диференціювати їх у межах кожної групи за семантико-комунікативним критерієм. При цьому, враховуючи, що у своїй праці А. Вежбицька приділяє більше уваги установленню переліку МВ, ніж розробці їх класифікації, вважаємо за можливе деталізувати названі авторкою типи, враховуючи специфіку нашого матеріалу.

Це стосується, зокрема, метаорганізаторів, серед яких виокремлюємо атрактиви-організатори та змістові організатори.

Атрактиви-метаорганізатори в ААЛ покликані привернути увагу студентів до проблемного питання, стимулювати їх мислення (*imagine that; let's think; look here, etc.*).

Змістовим метаорганізаторам А. Вежбицька відводить важливу роль, стверджуючи, що вони “виконують роль теми висловлювання” [1, с. 409], це стосується і МВ цього типу в ААЛ, які виступають сигналами тематичної зв'язності, логічної послідовності, а також засобами вираження авторської модальності. Це дає підстави диференціювати змістові метаорганізатори на *тематичні, логічні* (їх А. Вежбицька називає ще “метаоператорами” [1, с. 417]) та *модальні*.

Метаплеоназми трактуємо відповідно до визначення, наданого авторкою. Зокрема, в ААЛ типовими метаплеоназмами є *well, okay, so, all right*.

Враховуючи специфіку ААЛ, вважаємо за необхідне додати до перелічених типів також *МВ-контактиви*, запропоновані Н.І. Формановською, до яких відносяться формули привітання і прощання, що виконують функцію фатичної метакомунікації – створення сприятливої, ненапруженої атмосфери. Автори, що досліджують фатичну метакомунікацію, відмічають, що контактиви виконують не лише контактовстановлюючу, а ще й фатичну функцію – встановлення та підтримки соціальної гармонії (*Good morning! How are you guys?*) (див. напр. [4]). Разом із тим, в ААЛ також наявні специфічні МВ, котрі реалізують не стільки контактовстановлюючу функцію, скільки функцію встановлення / підтримання дружніх стосунків

між лектором і студентами. Оскільки такі МВ призначені регулювати інтерперсональний аспект комунікації, позначаємо їх терміном – *інтерперсональні організатори*, наприклад:

- (1) – *My name is Shelly Kagan. The very first thing I want to do is to invite you to call me Shelly. That is, if we meet on the street, you come talk to me during office hours, you ask some question* (Philosophy, Lecture 2)
- (2) – *How are you guys? It's really nice to see you all and I appreciate you getting up so early in the morning* (Psychology, Lecture 1)
- (3) – *So, if you have any questions, I can hang around for a few minutes, but thank you for coming. We'll see you Monday* (Religious Studies, Lecture 1)

Виходячи з викладеного, ми проаналізували фактичний матеріал і з'ясували, що **інхоативні** МВ в ААЛ охоплюють:

- **контактиви;**

Їх функція розпочати розмову, заволодіти увагою співрозмовника реалізується за допомогою традиційних форм привітання. Початок лекції передбачає привітання, наприклад: *Good morning*. Однак, окрім стандартних етикетних загальноприйнятих в англосаксонській лінгвокультурі привітань, типовим для ААЛ є вживання уцій функції *Okay*, що або сполучається з етикетними формулами (приклад 4) або вживається замість них (приклад 5, 6):

- (4) – *Okay. Good morning* (Music, Lecture 2)
- (5) – *Okay, this is the last of the section on black holes and relativity* (Astrophysics, Lecture 1)
- (6) – *All right. Let's get started* (Music, Lecture 7)

Також цікавою, на наш погляд, виявилась тенденція вживання лекторами контактивів при першому знайомстві, тобто на початку лекційного курсу (приклад 7, 8), й застосування атрактивів-метаорганізаторів (приклад 9) у подальших лекціях, де вживання стандартизованих фраз вже стає факкультативним.

- (7) – *I'd like to welcome people to this course, Introduction to Psychology. My name is Dr. Paul Bloom. I'm professor of this course* (Music, Lecture 1)

- (8) – *All right. Let's get started. Here we go again. Going to have some fun today* (Music, Lecture 7)

- (9) – *Today I want to talk about the Industrial Revolution from a variety of aspects* (History, Lecture 8)

Аналіз ААЛ також засвідчив більшу частотність вживання стандартизованих стереотипних формул – МВ-контактивів лекторами жінками, ніж чоловіками.

Окрім контактивів серед інхоативних МВ в ААЛ ми зареєстрували також :

- **атрактиви-метаорганізатори;**

Оскільки спілкування під час лекції головним чином скеровується та організується лектором, він часто від самого початку прагне привернути увагу студентів до теми лекції, або її головної проблеми:

- (10) – *I want to start today with some stories from the newspapers: to set a tone. It was over the last few years* (Molecular, Cellular and Developmental Biology, Lecture 1)
- (11) – *Let me start today by asking the question, «what is political philosophy?»* (Political Science, Lecture 1)
- (12) – *Now, I'm going to ask you this question. Why are you here? That is to say, why should you, we, all of us, want to study these ancient Greeks? I think it's reasonable for people who are considering the study of a particular subject in a college course to ask why they should. What is it about?* (Classics, Lecture 1)

- **змістові метаорганізатори;**

Ці МВ відрізняються від попереднього типу тим, що лише називають, тобто вводять тему (*тематичні* метаорганізатори):

- (13) – *So good morning. Today we're going to be talking about opera, particularly opera of the nineteenth century* (Music, Lecture 19)
- (14) – *Good morning. The title of today's lecture is «Exploring Special Subjects on Pompeian Walls.» And that's exactly what I'm going to do today, to explore a number of scenes: a frieze of figures, a landscape scene, portraits on Pompeian walls, and also still life painting* (History of Art, Lecture 7)

- (15) – *I want today to talk about two very well known crises in the Third Republic* (History, Lecture 9)

Серед змістових метаоператорів наявні також логічні метаоператори, тобто ті, що забезпечують встановлення логічного зв'язку.

Сигнали черговості та логічної послідовності допомагають зрозуміти напрям руху думки. Так, перш ніж розпочати нову тему, лектор може приділити час згадуванню вже пройденого матеріалу:

- (16) – *Over the weekend, you were assigned material from chapter one of the text and it dealt really with three famous beginnings of pieces of classical music* (Music, Lecture 2)

- (17) – *All right. We've been talking about arguments that might give us reason to believe in the existence of an immaterial soul* (Philosophy, Lecture 5)

В ААЛі наявні також модальні метаоператори, до них відносяться висловлення, що передають відношення лектора до інформації, дають їй оцінку:

- (18) – *I think it's important to note, from the outset, that Roman architecture is primarily an architecture of cities* (History of Art, Lecture 1)
- (19) – *Okay, here's the plan for today. I want to do one last foray into relativity theory. And this is going to be a tricky one, so I hope you're all feeling mentally strong this morning. If not, we—gosh, we should have ordered coffee for everyone* (Astronomy, Lecture 12)

В ході аналізу ААЛі серед процесних МВ були зафіксовані:

• метаплеоназми

Якщо розглядати плеоназм в його традиційному розумінні як висловлення, що є зайвими, несуттєвими та неінформативними, то можна спостерігати багаторазове їх використання в академічній лекції.

Вигук *well* пронизує майже усю процесну фазу:

- (20) – *So what's a triad? Well, obviously you get the idea of three pitches. How does it work? Let's go over to the keyboard and the staff here. Let's say we've got a scale and we do have a scale, [sings] C, D, E, F, G, A, B, C, and I wanted to construct a triad above each of these*

notes of the scale. Well, I take— well, this happens to be a C, middle C here, so a triad is going to have three pitches. (Music, Lecture 7).

Як зазначає А. Вежбицька ці висловлення також можуть встановлювати еквівалентність або квазіеквівалентність в тексті, тобто “адресант сам би міг помітити що мовець нагадує, підкреслює, повторює тощо” [1, с. 417]:

- (21) – *We have performers here today that are going to, as you can see, demonstrate some of these instruments for us* (Music, Lecture 2)

- (22) – *Yes, to some extent it is that, yes, but what I was thinking about here is this idea that the lowest sounds create the longest sound waves, and they last the longest. The lowest sounds create the largest sound waves and they last the longest. The lowest sounds last the longest* (Music, Lecture 1)

• атрактиви-метаорганізатори

- (23) – *And look here, how many parts we have playing simultaneously* (Music, Lecture 7)

Питання у процесній фазі ААЛі можуть ставитись з ціллю контролю засвоєння знань, але можуть бути і засобом привертання уваги до проблемного питання і тоді адресант як правило сам і дає вичерпну відповідь:

- (24) – *What does that mean? – That means if you emit a photon at one event, that same photon can, if it's going in the right direction, be present at the second event* (Astrophysics, Lecture 12).

• змістові метаорганізатори

Серед таких наявні тематичні:

- (25) – *Let's talk for a moment about chords* (Music, Lecture 7)

Також в ААЛі зафіксовані логічні метаорганізатори: МВ, що підпадають під дану класифікацію, націлені на сприяння кращому розумінню матеріалу, що викладається, аналізу зв'язку між темами, тощо.

- (26) – *And so, the quantity – let me summarize this* (Astrophysics, Lecture 12)

З-поміж процесних висловлень – змістових метаорганізаторів в ААЛі наявні також модальні:

- (27) – *Notice, as we've said before, we've got the scale, we've got some notes rather important*

in the scale. Tonic is very important, we've said, the – [sings] the leading tone is important so with chords and triads. Some are very important. (Music, Lecture 7)

Фінітні МВ в ААЛ охоплюють такі типи:

• **інтерперсональні організатори**

Ці висловлення вживаються з ціллю подяки за увагу або закріплення доброзичливого ставлення до студентської аудиторії:

(28) – *So thank you all for staying with this morning symphony* (Music, Lecture 2)

(29) – *I hope you enjoyed that music* (Music, Lecture 2).

(30) – *If you have any questions, come up and see me or send me an e-mail* (Music, Lecture 2).

• **контактиви**

Якщо на початку спілкування відбувається контактовстановлення, то в кінці – розмикання контакту, а також визначається перспектива щодо подальшого спілкування:

(31) – *All right. We're going to stop here. We've got sections this week. We have a test a week from today* (Music, Lecture 7).

(32) – *We'll see you in section starting this Thursday* (Music, Lecture 2).

• **змістові метаорганізатори**

Наявні серед цих МВ *тематичні* метаорганізатори слугують для називання теми наступної лекції, наприклад:

(33) – *So, what we're going to talk about next time is how one might go about testing strong field relativity.* (Astronomy, Lecture 14)

Логічні метаорганізатори в ААЛ призначені для підбиття підсумку:

(34) – *So those are the three pieces and the issues there had to do with music genre* (Music, Lecture 2)

Проведений аналіз дає змогу дійти висновку, що МВ в ААЛ виконують три різновиди метакомунікативної функції: встановлення / розмикання контакту, оптимізації викладу інформації, встановлення / підтримання міжособистісної гармонії. Ці функції реалізуються за допомогою інхотативних, процесних, фінітних МВ однакових / різних семантико-прагматичних типів, функціонування яких кореспондує з певними екстралінгвальними чинниками.

Перспективою роботи є встановлення усього потенціалу цих чинників та спричинених ними якісних і кількісних характеристик МВ в ААЛ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вежбицка А. Метатекст в тексте / А. Вежбицка // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1978. – Вып. 8. – С. 402-421.
2. Матюхина Ю.В. Развитие системы фатической метакоммуникации в английском дискурсе 16 – 20 вв. : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Матюхина Юлия Владимировна. – Харьков, 2004. – 227 с.
3. Формановская Н.И. Русский речевой этикет: лингвистические и методологические аспекты / Н.И. Формановская. – М. : Русский язык, 1982. – 124 с.
4. Чхетиани Т.Д. Лингвистические аспекты фатической метакоммуникации : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Чхетиани Т.Д. – К., 1987. – 210 с.
5. Bizzell P. Academic Discourse and Critical Consciousness / P. Bizzell. – University of Pittsburgh Press, 1992. – 304 p.
6. Bourdieu P. Academic Discourse: Linguistic Misunderstanding and Professorial Power / P. Bourdieu, J.C. Passeron, M. Martin. – Stanford : Stanford University Press, 1996. – 136 p.
7. Chaudron C. The effect of discourse markers in the comprehension of lectures / C. Chadron, J. C. Richards // Applied Linguistics. – 1986. – 7. – P. 113–127.
8. Eslami Z.R. Discourse Markers in Academic Lectures [Electronic resource] / Z.R. Eslami // Asian EFL Journal: English Language Teaching and Research. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.asian-efl-journal.com>.